

הורות לילדים מחוננים - הורות מאתגרת

דר' עדנה כצנלסון

פסיכולוגית קלינית, חינוכית והתפתחותית. בית ספר לרפואה אוניברסיטת תל אביב

ההורות לילדים מחוננים לא נתפסה כראויה להתייחסות מקיפה ולמחקר משך שנים רבות, בניגוד להורות לילדים עם קשיים קוגניטיביים. נהוג היה לחשוב שהיתרון הקוגניטיבי הניכר מצייד את הילד בכלים להצלחה בכל התחומים גם כילד וגם בהמשך הדרך כמתבגר וכמבוגר.

אולם התברר שגם יתרון ניכר עשוי להוות אתגר לילד ובעקבות כך גם להורים.

הילד המחונן אינו בהכרח בעייתי יותר, ורוב ההורים יודעים להכיל את ילדם המחונן ולעזור לו לממש את יכולותיו. אך עלולים להיווצר מצבים בהם קשה יותר לילד עצמו להתמודד עם עצמו ועם העולם, וקשה יותר להוריו ולמשפחתו לקבל ולכוון אותו.

• **ילד סקרן** עשוי לשאול ולשאול עוד ועוד ולהקשות על הורה שמתקשה לעמוד מול מתקפת הרצון לדעת עוד ולהבין דברים לעומק. הקושי עשוי להיות בגלל חוסר זמן, היעדר סבלנות או חוסר ידע להתמודד עם השאלות. הסקרנות עשויה גם להקיף תחומי ידע לא רלוונטיים ולא מותאמים לגיל ('אמר לי שאני שקועה מדי בתוך הראש של עצמי'... 'יש לי שתי אובססיות גדולות... מצבים רפואיים וצמחים... בספר "החיים חלקי 7" המספר על ילדה מחוננת- על, הולי גולדברג סלואן, 2016).

• **ילד שמחפש צדק** בכל מקום, ומתקשה שלא להגיב עם צדיק ורע לו רשע וטוב לו ורגיש לעוולות חברתיות- עלול להתערב בנושאים שמעוררים כעס של הסביבה המשפחתית, החברתית והלימודית ולגרור לתסכול של הילד: 'מדוע הוא מתערב?' 'הוא לא יודע שהעולם אינו מושלם?' הביקורתיות של הילד עלולה לעורר התנגדות גם של מבוגרים וגם של ילדים (Silverman, L. K, 1997).

• **ילד שמדבר בשפה גבוהה** עלול להיות לא מובן לחברים ולצור התנגדות אצל מבוגרים, כולל אצל מורים, וההורה עלול להרגיש חסר אונים מול התגובה הבין- אישית לשפה נמלצת ולא מקובלת בדיאלוג היום- יומי.

• **ילד שחושב מהר** מאד אינו מותאם לקצב החשיבה של הסביבה ומוצא עצמו חריג וממודר על- ידי אחרים.

- **ילד שמגיב בעוצמה לגירויים** - משמחה, התלהבות ועד לאומללות וייאוש בתגובה לאי הבנת התגובה מצד אחרים ועלול להתפס כדרמטי הסטרי ומעיק. 'מהניסיון שלי מספק ושובר לב הולכים לעיתים קרובות' יד ביד' (גולדברג, סלואן, ה. 2016). ספקטרום הרגשות הרחב ועמוק עלול לגרום לילד תגובות גופניות (כאבי ראש ובטן, הזעה) שנתפסות כלא במקום או כלא מובנות: על פי (2006), Living With Intensity - Piechowski M).

- **ילד שקופץ לתשובה הנכונה** בלי יכולת להסביר את הדרך שעבר, אינו יכול להסביר איך פתר בעיה לאח צעיר שמבקש להיעזר בו, לא לחבר שלא מבין את התשובה ולא למורה שפוסל את הפתרון.

לרשימה זו אפשר היה להוסיף עוד תכונות רבות שחלק מהילדים המחוננים ניחנו בהן, שמקשות על חייהם ועל יכולת ההורים להבין את הילד, לעזור לו ולהגן עליו מפני תגובות הסביבה. קשה להורים להכיל את הצורך הגדול באוטונומיה (לקבל החלטות, לערער על הנחות מקובלות), ולעיתים קושי להשתלב במסגרות ולקבל את החוקים שלהן.

עוד מתקשים הורים להפנים פערים גדולים, לעיתים מאד, בין תחומי תפקוד שונים: ילד שמפליא לפתור בעיות חשבון רב עם אחיו על שטויות, ילד בעל חשיבה מופשטת מעבר לגילו, לא מסוגל לקבל החלטות לגבי מעבר כביש בזהירות למרות שילדים פחות חכמים בגילו כן מפעילים שיקול דעת סביר. תגובה קשה מצד ההורה עלולה לגרום לפיצול בין התכונות הטובות והרעות של הילד, מה שיקשה על התפתחות שלמה (אינטגרטיבית) של אישיות המחונן.

גם הציפיות מילדים מחוננים עלולות להסתיים באכזבה ניכרת להורים (וגם לילד שמקבל את המסר): ילד הפלא שהפליא את רואיו ושומעיו בגיל הצעיר, או שהיה למושא התפעלות המורים בראשית הדרך - לא תמיד 'מספק את הסחורה' בהמשך. הוא עלול להיות תלמיד לא מבריק או אפילו חלש, ששיג פחות מילדים שלא בורכו במעלות אינטלקטואליות כמותו. גם מעבר לכתת מחוננים עשוי להפחית את הדימוי העצמי שלו ואת חריגותו כפי שהייתה במסגרת רגילה. גם אז עלולות ציפיות שהיו גבוהות בעבר לפגוע מאד בילד.

אם ציפיות גבוהות ממחונן תוך כדי הדגשת מיוחדותו עלולים לאכזב, עשויים להיות הורים שרואים בכל חריגות, גם כלפי מעלה, כבעלת פוטנציאל בעייתי, ומעדיפים לכוון את הילד להתעלם מיתרונו הקוגניטיבי וממאפיינים אישיותיים שכרוכים בכך, כדי לא להיות יוצר דופן. הם חוששים מילד 'חנון', לא מקובל חברתית, וחושבים, (וטועים בכך) שהעלמת המאפיינים החריגים של ילדם תקל עליו ועליהם. שנים רבות נוכחו פסיכולוגים שהעלמת מחוננות נעשית יותר על-ידי הורי בנות (מאשר הורי בנים) מתוך אמונה שבת ונערה מחוננת תסתגל פחות לתפקידיה הנשיים כמו אישה ואם. פער מגדרי

זה קטן בשנים האחרונות, אך עדיין קיים בעיקר בקבוצות תרבותיות מסוימות. בחלק מכיתות המחוננים, יש עדיין יותר בנים מאשר בנות.

גם תגובות לא אמפטיות של ילדים אחרים גורמות לעיתים להורי ילדים מחוננים להתגעגע לילד הממוצע, זה שהולך בתלם שקל לו להסתדר עם הסביבה החברתית וגם חייו שלו נתפסים כקלים ומספקים.

חלק מהורי המחוננים לא ניחנו במאפיינים דומים לשל ילדם, הם חושבים בקצב אחר, הם לא מופנמים או מוחצנים כמו הילד, הם פחות עסוקים בנושאי צדק ושוויון בדומה לילד המחונן, הם לא מתלהבים מהתחום שבו שקוע הילד שעות אין-ספור כמו מתמטיקה, מדעים, היסטוריה או פילוסופיה ושואפים לעניין מגוון ורב-תחומי יותר, הם מודאגים מילד שלא מחבב ספורט ומעדיף קריאת אנציקלופדיה שעות ארוכות ביממה. הורים שלא זוכרים או חווים עצמם כמחוננים, עלולים לראות עצמם כנחותים מול ילדיהם המבריקים-זוכרים, לומדים מבינים, יצירתיים פחות, ולכן כנעדרי סמכות מול הילד ה'כול מסוגל'. הם חווים עצמם כחסרי יכולת (אימפוטנטים) מול ילד 'כל-יכול' (אומניפוטנט), צירוף מכשיל ביחסים הורה-ילד.

הורים רבים לא הביאו עימם מילדותם מודל של הוריהם שמתאים לחינוך מחוננים: לעיתים כי לא היו במשפחתם מחוננים, ולעיתים כי הוריהם התעלמו ממחוננותם או התעמתו אתה ולא ספקו להם מודל הורי ייחודי מותאם לחריגות כזו.

גם הניסיון ההורים של הורים שהילד המחונן אינו ילדם הבכור לא מספק להם כלים להכיל ולכוון ילד עם מאפיינים כאלה. עם ילדיהם האחרים הכול נראה בדיעבד אחר, ולעיתים פשוט ומובן יותר. עוצמת התגובות וקצב ההתפתחות של ילדיהם האחרים מתונים יותר וההורים מאתרים ביתר קלות תגובות ודרכי התמודדות איתם.

עוד אתגר בפניו עומדים הורים לילדים מחוננים הם **רמת חרדה גבוהה ופחדים שמופיעים יותר אצל ילדים אלו.** הפחדים מקורם בהתעניינות בתחומי ידע ובמודעות לנושאים שאינם מותאמים לגילם, והחרדה בגלל פערים תוך אישיותיים, ביקורתיות עצמית, צורך הישג גבוה וחרדת כישלון.

הורות לילדים מחוננים נחשבת, אם כן, להורות מאתגרת, הורות אינטנסיבית, במקביל לחוויה העוצמתית של ילדיהם, למרות המעלות הרבות בהן ניחן הילד.

ננסה לנסח עקרונות להורות 'טובה דיה' לילד המחונן, עקרונות שיש בהם מההורות המיטיבה בכלל, תוך התאמה ייחודית להורות לילד המחונן. הורים אלו נחשפים למסרים סותרים בדבר ההורות המצופה: הכפפת הסביבה לצרכי הילד או הכפפת הילד לדרישות הסביבה. הבלטת הילד או הטמעתו בחברה (Kathleen May (2000).

הפסיכולוגיה והחינוך במילניום הנוכחי לא מחפשים הורות אידאלית לילדים ממוצעים וילדים חריגים וזאת מכמה סיבות: יש הסוברים שהורות אידאלית אינה בנמצא, אחרים סוברים שהורה אידאלי יצפה לילד אידאלי וספק אם ימצא ילד שיעמוד בציפיות אלו. בנוסף הורה אידאלי, אם ימצא, יקשה על הילד להסתגל למבוגרים אחרים בסביבתו: גננת, מורה, מדריך שלא יהיו בעלי נתונים הוריים חריגים כמו ההורה.

הורים יכולים למצוא חומר כתוב בנושא מחוננות, תחום שנחקר הרבה בדור האחרון, אך אף פעם אי-אפשר לתרגם אוטומטית עצות בספרות ובמחקר לילד הפרטי. כל ילד זקוק להתאמה אישית של המלצות לאישיותו ולמאפייניו בכל תחום: גופני, קוגניטיבי, רגשי וחברתי. זהו שילוב חד – פעמי, שדורש הורות ייחודית ודינמית המעדכנת עצמה בהתאם להתפתחות הילד ולצרכיו המשתנים.

מה עלול לפגוע ביחסי הורה ילד מחונן או להזיק להתפתחותו של הילד?

התייחסות לילד כפרויקט חייו המרכזי של ההורה גם בגיל שבו הילד צריך לפתח תחושת נפרדות ולתפקד יותר ויותר כילד עצמאי. הורה כזה רואה בילד שלוחה של האני שלו, יכתיר את הילד כנציג המשפחה שבו מתגאה המשפחה, ויהיה מעורב בחייו באופן לא מותאם לגילו: יתערב בנעשה בבית- הספר מעבר למה שנחוץ, לא יאפשר לילד בחירה סבירה לבשלתו ולגילו, יעמיס עליו חוגים ומטלות כדי שיצטיין בכל- מחיר, ויכתוב למערכת החינוך כיצד לנהוג על כל צעד ושעל. הוא ישליך על הילד את צרכיו ומאוויו ויפגע בגיבוש אישיות נפרדת של הילד המחונן. ילד כזה יתקשה להסתדר עם חברים, לא יוכל לעמוד לבד על שלו מול מורים, ויתקל בעוינות של מערכת החינוך על מעורבות- היתר של ההורה.

הילד יגדל כמי שמחד מצפים ממנו להצטיין, אך מאידך מעצימים את תלותו בהורה או בהורים המעורבים ולוחצים. הוא עלול לפתח צורך הישג עד כדי פרפקציוניזם, וחרדת כישלון שעליו ישלם מחיר רגשי וחברתי גבוה.

דוגמא להורה שראה בילד פרויקט חיים הוא הספר 'המנון הקרב של אמא נמרה' של איימי צ'ואה (2011) שדרשה משתי בנותיה המוכשרות מאד להצטיין ביותר בלימודים ובנגינה בכל מחיר, גם במחיר וויתור על פגישה עם חברים, בילויים, או כל מה שהבנות רצו. בתה הצעירה פיתחה תגובות נפשיות קשות מאד.

לחץ הורי להבלטת המחוננות עלול לגרום לתגובה פרדוקסלית: לכך שהילד ינסה להסתיר את היותו מחונן: כדי לא להיתפס יוצא- דופן, כדי שלא יצפו ממנו ליותר וכדי לא להידחות על- ידי מבוגרים וחברים.

התייחסות למחוננות כמאפיין מרכזי של הילד עלול לגרום להורה להיות פחות קשוב לצרכי הילד שאינם בגדר חריגותו הקוגניטיבית. **הילד המחונן אינו 'מבוגר קטן', הוא אינו רק סך יכולותיו.** הוא ילד עם צרכים רגשיים וחברתיים של ילד ולא של מבוגר גם אם חשיבתו ושפת דיבורו שונים מאד משל ילדים. הגדרת הילד בעיקר על בסיס חריגותו האינטלקטואלית מעצימה חרדה כתוצאה מחשש לא לעמוד בציפיות, מגדילה את הפער בינו לבין ילדים אחרים, ועלולה לפתח קושי בשייכות והתחברות לאחים, לחברים, למסגרת בית הספר ולקהילה.

תפיסת הילד כפרויקט מרכזי של ההורה וכתווית של המשפחה שגורם לציפיות- יתר, עלול לגרום גם לחוויה של אכזבה גדולה של כל הצדדים עם הגדילה. ילד שהיה ילד פלא בגיל צעיר, והרשים את כל הרואה והשומע שסביבו ביכולות וכישורים חריגים (קרא בגיל 3, חישב בגיל 4 באופן חריג, למד אנגלית בגיל הרך) עלול לא להמשיך להיות מטאור כזה עם הגדילה. מסיבות מגוונות הוא עלול לחוות חוויה ש'הילד גדל והפלא נעלם'. דווקא אז הוא זקוק לתמיכה הורית משמעותית שתעזור לו לבסס תחושת אנושיות שלא מסתמכת בעיקר על המחוננות ועל ההבטחה להצטיינות. הורים שרואים את ילדם המחונן כפרויקט עלולים לחוות אכזבה ולשדר לילד את רגשותיהם. זהו מצב מסוכן לדימוי העצמי של הילד, אם הוא מתבסס בעיקר על תווית המחוננות, ולא על מאפיינים נוספים שיכולים לזכות להערכה ולטיפוח.

תגובה הורית שונה מאד למעורבות היתר שתיארנו היא **תגובה הורית שמעבירה לילד המחונן מסר שהוא יכול להסתדר לבד.** ההורה טועה ומיחס לילד בעל היכולות השכליות הגבוהות גם בגרות רגשית ויכולת לשיקול דעת, שבמציאות, לא בהכרח מותאמות ליכולת הקוגניטיבית. ההורה משקיע מעט בהורות לילד או כיוון שהוא סומך על יכולותיו החריגות, או כי אינו מתפנה לילד זה כיוון שהוא משקיע יותר בילדים שלתפיסתו נזקקים יותר ממנו.

לעיתים הסיבה לכך היא שהוא תופס עצמו 'נחות' מול הילד המבריק, חושש להתמודד עם חשיבתו הטובה משלו ובורח מהתמודדות על-ידי הימנעות מקשר ומתן עצמאות טרם זמנה. הורה שחש שהוא נחות מול הילד המחונן, עלול להרגיש שהוא לא יכול לספק לילד את צרכיו, ומפנה אותו לאנשים אחרים: העשרה על-ידי חוגים כל ימות השבוע. החוגים לא מעניקים לילד קשר הורי משמעותי, ניסיון חיים, לא מעניקים לילד כישורים אינטגרטיביים, אלא בעיקר תחומי ידע או התמחות ממוקדים. ילדים מחוננים זקוקים להורה נוכח יותר מאשר להעשרה אין-סופית, וכן לזמן פנוי בו יוכלו לעבד את חוויותיהם.

בדומה ל'הגנת- יתר' שעלולה לפגוע בילד המחונן, גם 'הגנת-חסר' טומנת בחובה סכנות רבות. ילדים מחוננים זקוקים נוסף לאהבה גם הכלה, הכוונה ותיווך הורי. בגרותם השכלית אינה מבטיחה בגרות רגשית גבוהה שמבוססת על ניסיון חיים. ילדים מחוננים מתמודדים עם פחדים שמקורם בסקרנות הרבה שאינה מותאמת גיל, עם רגישות חריגה שגורמת להם להיפגע ביתר קלות,

עם פערים תוך אישיותיים שיוצרים מתח פנימי. גם הורה שאינו מחונן יכול להעניק לילדו המחונן מניסיון חייו המצטבר: פרספקטיבה רב ממדית שתעזור לו לקבל החלטות, כלים לשליטה רגשית, ארגז כלים להתמודד עם מצבי תסכול ואופציות מגוונות כיצד לצאת ממצבים כואבים. (ברנט, א. 2012).

תגובה הורית כזו עלולה גם לא להעניק לילד הזדמנויות להתפתח כדי שלא לגרום לאחיו לקנא. למשל, לא לשלוח ילד לחוגי העשרה לילדים מחוננים או מוכשרים, כיוון שאחיו לא יכולים ללמוד שם, או סירוב לשלוח לכתת מחוננים ילד שמתאים וזקוק להעשרה זו, כדי לצור מראית-עין של שוויון. בדרך זו יוצרים שוויון מדומה, כאשר הילד המחונן יהיה מקופח, רק כדי שאחיו לא יהיו מתוסכלים. צריך לתת לכל ילד על-פי צרכיו, ולא למנוע מילד אחד, כדי 'לישר קו' באופן מלאכותי עם אחיו.

ילדים מחוננים זקוקים להורה שלא יחבק אותם חיבוק דב, אך גם לא ישלח אותם לעמוד מול אתגרי השגרה ללא תמיכה והכוונה.

חלק מהילדים המחוננים מאופיינים בפערים תוך אישיותיים: בין יכולות קוגניטיביות גבוהות ונמוכות: למשל יכולת מתמטית גבוהה ויכולת ביטוי מילולי נמוכה. פער בין יכולות קוגניטיביות גבוהות ליכולות רגשיות נורמטיביות או אפילו נמוכות. פער בין חשיבה ברמה גבוהה לבין יכולת לקשר בין-אישי פחות ממנו, או אפילו פער בין יכולות נפשיות גבוהות לכישורים גופניים נמוכים.

לעיתים יתקשה ההורה להכיל את החלקים החלשים של הילד המחונן. הוא מצפה ל"ישור קו" בכל התחומים, ולא מבין איך ילד נבון עשוי להתנהג התנהגות ילדותית, להגיב באופן לא מבוקר או להתקשות בפעולות פשוטות למרות הצטיינותו בתחומים מורכבים בהרבה.

קל יותר להשקיע בצדדים החזקים של הילד המחונן: הילד וההורים זוכים למשוב מעודד מהסביבה המתפעלת, והילד משתף פעולה במה שהולך לו בקלות והוא מצליח. ילד חזק בחשיבה מספרית, ישמח ללמוד עוד ועוד מתמטיקה, והוא והוריו יזכו להד מפרגן מהסביבה. אולם השקעה ניכרת בתחומי החוזק של הילד מגבירה את חוסר הסימטריה הפנים אישיותי או בין גוף לנפש. חוסר סימטריה זה יוצר מתח פנימי, הימנעות מעיסוק בכל תחום בו הילד אינו חזק ומוכשר, ומגדיל את הפער בתחומים אלו בינו לבין ילדים אחרים, מה שעלול לגרום לדחייה חברתית.

הילד עלול לפתח 'אני שיקרי', (false self) שבו ינסה להביא לידי ביטוי בעיקר החלקים החזקים, אך משמעות הניסיון הם חיים כהצגה ולא חיים ספונטניים, הילד לא מחובר לעצמו אלא מנסה להרשים, ואנרגיה רבה מתועלת להסתרת הקשיים והמגרעות. (תמיר, ד. 2012)

יש לכן חשיבות רבה לפעול במקביל בטיפוח חלקים חזקים ומועדפים על-ידי הילד, אך גם לעמוד על העשרה וחיזוק החלקים הבינוניים והחלשים.

לא קל לשכנע ילדים להשקיע במה שלא מביא תוצאה מהירה. זה דורש מההורים הרבה מחשבה, סבלנות וחיפוש דרכים יצירתיות, איך לא לכפות על הילד מה שאינו רוצה, אלא לנסות למצוא דרכים כדי שלילד תהייה מוטיבציה פנימית, ולא רק כפויה מבחוץ - חיצונית, להשקיע גם בהתעמלות, ולא רק בפתרון משוואות מסובכות. גם בקריאת ספר, ולא רק בניסוי מדעי. רק ניסוי וטעיה בחיפוש הדרך יעזרו למצוא את האופן שבו הילד ישתף פעולה גם במה שלא אטרקטיבי בעיניו או מה שהוא מתקשה ולא משיג בקלות.

אחד האתגרים הגדולים של הורים למחוננים לאתר כבר בגיל הרך את נקודות החולשה של הילד ולטפל בהן, במקביל להעצמת נקודות הכוח. כשהילד גדל, נקודות החולשה הופכות לטאבו, וקשה יותר להביאו לפעילות שתעזור לפצות על חולשותיו. בשלב זה, הוא כבר משלם מחיר רגשי וחברתי על פערים ניכרים שהצטברו.

התעלמות מנקודות החולשה, עלולה גם לגרום לכך **שילדים מחוננים בעלי ליקויי למידה לא יאובחנו בזמן ולא יקבלו עזרה הולמת.** בעבר האמינו שאין ליקויי למידה אצל ילדים מחוננים. הם לא היו מוגדרים כמחוננים אם היו לקויים ביכולות הלמידה.

היום יודעים שאין הדבר נכון. גם אצל ילדים מחוננים עלולים להיות קשיים בתפיסת תבנית, התיאום בין יד, ביכולת להתרכז ובוויסות חושי. דווקא כישוריהם הגבוהים עשויים להוות 'מסך עשן' שיסתיר את הקשיים. הם זוכרים בעל-פה גם כשאינם קוראים, הם ממציאים תשובה, גם אם לא כתבו בכתה או בבית. לכן ילדים מחוננים שהם תת-משיגים, צריכים לעבור אבחון אם יש הערכה שמדובר בליקוי למידה ולא בקושי רגשי. (Robinson, S.M. 1999).

עוד קבוצה של ילדים מחוננים שסובלים מפער ניכר בין תחומי תפקוד הם **ילדים מחוננים 'מורבלים' (clumzy)** שמוגדרים בשפה מקצועית כמאופיינים ב - (Developmental DCD - Coordination Disorder). ילדים אלה הם בעלי 'רגלים שמאליות' או 'ידיים שמאליות' או שניהם יחד. זוהי הפרעה שמופיעה בעוצמות שונות אצל 6% מהילדים בכלל. (כצנלסון, ע. 2005) - נופל להם, נשפך להם, הם מתקשים לכתוב כתיבה תמה, לגזור, לצייר, לעבוד בידיים. הם נופלים, נתקלים, מפספסים, לא תופסים כדור ושונאים את שעורי הספורט. אם הם בנים, (יותר בנים מבנות מאופיינים כמסורבלים) לא משתפים אותם בהפסקה במשחקי כדור. מצבם עלול להחמיר אם ההורים לא ערים לקושי של הילד וסבורים ש'עם הזמן זה יסתדר', או שמניחים שילד מחונן לא צריך להיות ספורטאי, לא לרכב על אופניים, לא לשחות, והוא יפצה עצמו על החולשות ביתרונות הקוגניטיביים שלו. זו טעות גדולה. **הדימוי העצמי של ילד נקבע לעיתים קרובות על בסיס החולשות שלו, ולא רק על בסיס חזקותיו.** אם הוא ילמד לא לסמוך על גופו, הוא יתקשה לסמוך על עצמו וגם הדימוי

החברתי שלו יפגע. ככל שמקדימים לטפל בבעיה, כן ישתף הילד יותר פעולה, כיוון שהדימוי הגופני שלו פחות פגוע. ילד גדול יותר ישתף פעולה רק אחרי הסבר חוזר ונשנה, ומציאת מטפל ודרך עבודה שאיתם יוכל להסתדר, למרות הרתיעה שלו מפעילות גופנית.

חשוב, אם כן, להשקיע לא רק בנקודות הכוח, אלא גם בנקודות החולשה של הילד המחונן, ולא להניח שיתרונותיו יפצו על הקשיים. אין לכפות על הילד פעילויות שאינו מוכן להן, וכדי להשיג שיתוף פעולה בחיזוק החולשות, צריך להתבסס על דיאלוג מתמשך עמו, ולחפש דרכים יצירתיות להשיג את שיתוף הפעולה, ולא להרים ידיים אם נתקלים בהתנגדות ובהימנעות בראשית הדרך ואפילו בהמשכה.

פער שבין סביר לגדול עלול להיות בין היתרון הקוגניטיבי להיעדר יתרון או אפילו נחיתות בתחום הרגשי. ההסבר לפער מקורו ביתרון מולד בתחום השכלי בלבד, בציפיות מעבר לסביר בתחום הרגשי, או בטיפוח הצד הקוגניטיבי על חשבון ההיבט הרגשי. גם כאן עדיף להשקיע יותר בבשלות הרגשית, לפתח יכולות כמו יצירתיות, התמדה, שיקול דעת וויסות רגשי וגופני, על פני השקעה בעיקר בהיבט השכלי. אחרת הילד עלול לגדול עם פגיעה בדימוי העצמי ועם קשיי הסתגלות ונזק בקשרים בינאישיים.

וויתורים מרובים וזכויות- יתר לילדים מחוננים

- לעיתים מתפתים הורי מחוננים לראות בהם מי שאינו זקוק לשימת גבולות. זאת מכמה סיבות:
- הילד נבון ובוגר וישים גבולות לעצמו - מה שבדרך- כלל לא נכון. ילד הוא ילד, ויעדיף חיים ללא גבולות.
  - רצון להימנע מעימות עם ילד נבון ועתיר מעלות.
  - היעדר זמן להשקיע בילד המחונן. עיקר ההשקעה תהייה באחיו שאינם מחוננים.
  - ציפייה שבית הספר ימלא את מקום ההורים בשימת גבולות.

אי-שימת גבולות לילדים בכלל, כולל ילדים מחוננים, עלול לגרום לבעיות בתחום הלימודי, המשפחתי והחברתי.

ילדים מחוננים שהתעלמו מהתנהגות קפריזית שלהם, מהתנהגות אגוצנטרית ומתנשאת, שלא הגיבו על התפרצויות זעם, עלולים לחוות דחיה מצד מבוגרים וילדים ולשלם מחיר רגשי וחברתי כבד על ההתעלמות מסוציאליזציה הדרגתית. (כצלסון, ע. 1998, 1999, 2011).

ילדים שלא שמו להם גבולות מתקשים לתרגם את יכולותיהם הגבוהות לתפקוד גבוה מותאם לפוטנציאל בהיעדר הרגלי התנהגות ארגון תכנון ולמידה. גם אם הם יכולים להסתדר בשנים

הראשונות ללא הכנת שיעורים, והכנה למבחנים, בשלב מסוים יכולותיהם לא מספיקות להצליח בדרך זו, והישגיהם יורדים, לעיתים עד כדי תפקוד לקוי. הם מעוררים כעס של מורים ושל חברים בגלל היעדר גבולות ולכעס מצד אחיהם על התנהגות שאינה מרוסנת ונתפסת כהעדפה לא מוצדקת מצד ההורים.

לחלק מהילדים המחוננים יש קושי ייחודי בתפקודים ניהוליים. תפקודים ניהוליים (Executive Functions) אחראים על יכולת לתכנן ופתרון בעיות, התארגנות, תהליכי בקרה, עכבה וויסות. הקושי נובע מנטייתם לברוח לדמיון, וכן בגלל שהם מוצפים ברעיונות ומחשבות, וגם בגלל שניסו להסתדר ללא תכנון מוקדם. הורה שמוותר לילד על סידור חדר, ילקוט, על הכנת שעורים והתכוננות למבחנים עלול למצוא עצמו כמי שצריך לנהל את ילדו בגיל בו הוא אמור להתנהל בעצמו.

מתן הכוונה בתחום זה פירושה שההורה לא יהיה זה שיבצע את הארגון במקום הילד כבר מגיל הגן, ובהדרגה יעביר אחריות לילד על-פי גילו תוך בקרה על תפקודו ומתן חיזוק גם על הישגים קטנים. שמירה על שיגרה, ובעיקר תכנית סדורה במצבי מעבר - בוקר וערב עשויה להכניס את הילד לשגרת התארגנות. גם ניסיון לעזור לילד לקבוע סדר עדיפויות בנושא התארגנות- מה חשוב יותר, מה גוזל יותר משאבים (זמן, למשל) הוא כלי אפקטיבי.

אי שימת גבולות לילדים מחוננים עלולה לגרום לעוינות כלפיהם מצד ילדים במשפחה ובחברה ומצד מורים ומבוגרים אחרים, ולגרום להם לאבד כלי משמעותי של ניהול והתארגנות שבלעדיו מחוננות לא מתרגמת למציאות. קשה לעבוד על פיתוח כישורים ניהוליים בגיל מבוגר, אם לא התבססה תשתית להתארגנות בגיל הצעיר.

ויסות הורי של הילד הוא התשתית לבנית אישיות מחוברת ויציבה, שמצליחה לתפקד במצבים מגוונים ולא נדחית על-ידי הסביבה.

ציפיות ריאליות, מטרות מותאמות ליכולת פרפקציוניזם ופחד מכישלון

אחת המשימות הגדולות שעומדים בפני ילדים מחוננים והוריהם הוא הצבת יעדים שיאתגרו את הילד אך לא ילחיצו אותו באופן שימנע מהתמודדות או שיפתח ציפיות לא ריאליות, תגובת אכזבה קשה בכל מצב בו לא הגיע למקסימום האפשרי ופחד מכישלון.

הצבת היעדים צריכה להיות הדרגתית, בהתאם לסיכויי ההצלחה והיכולת לגייס כוחות. אין מקום להציב רף גבוה מידי שיעצים את החרדה ומחיר ההישגיות יהיה פגיעה בתפקודים רגשיים וחברתיים. הורים יכולים להציג כמודל כישלונות שלהם עצמם, ודרכים כיצד הם מתמודדים עם אי – הצלחה ותסכול.

המשוב לילד צריך להתבסס על מידת ההשקעה שלו ולא רק על התוצאות עצמן.

המטרות צריכות להיות מותאמות להעדפות של הילד ולכישוריו, כאלה שיאפשרו לו להגשים את עצמו, ולא רק להגשים את משאלות ההורים וצרכי החברה, ולא כדי שיבטיחו לו ניצחון בתחרות על אחרים. דוגמא מוכרת היא העדפת התפתחות בכיוון מתמטי מדעי על פני השקעה בתחומי ספרות, היסטוריה, פילוסופיה או אומנות מתוך מחשבה הורית שאלו יבטיחו סטטוס חברתי וכלכלי גבוה בעתיד.

יחסי הילד המחונן והוריו עם מערכת החינוך

יחסי הורי הילד המחונן עם הגן ובית הספר לאורך השנים הוא חלק חשוב בהתפתחות הילד המחונן.

בעיות עשויות להיווצר בצמתים הבאים:

תחרות בין ההורה לבין מערכת החינוך מי יכול לתרום יותר לילד. ילדים מחוננים זקוקים לשתי המערכות שמשתפות פעולה כיוון שלכל אחת מהן תרומה משמעותית, שהאחרת לא בהכרח יכולה להעניק. התעלמות ממערכת החינוך, מהמורים, הקטנתם והתנשאות מולם גורם לתת משיגות, לבעיית התנהגות ואפילו לנשירה מבית-הספר. בתחומים החברתיים והרגשיים, לא יכול הבית למלא את מקום מערכת החינוך, וודאי לא לילדים מתבגרים.

הבית ובית-הספר צריכים לעבוד יחד כדי לעזור לתת לילד מטלות שתעניינה אותו ולא לפתור את בעיית אי העניין בחומר לימודי מוכר לילד, רק בהפניה לקריאת ספר או משחק בחצר. ייחוס כל קושי בלמידה ל'שיעמום' בלבד, לתלמידים ירודים בכתה ולרמת הוראה נמוכה – עלול לגרום לאי איתור בעיות למידה ולאי טיפוח הרגלי למידה וניתוק מחברת הילדים. קשר טוב בין הורי הילד המחונן למערכת החינוך, תוך חיפוש משותף עם המורים של דרכים לאתגר את הילד ולהגמיש את המערכת כדי שהילד המחונן ימצא בה את מקומו, הכרחי כדי להבטיח את תפקודו ובריאותו הנפשית של הילד. המשפחה והילד צריכה שתהייה לה תקשורת טובה עם המערכת, תוך הזדהות עם בית-הספר ועם הקהילה שבה הוא ממוקם.

האשמת הילדים האחרים והמורים בכל בעיה של הילד מונע התמודדות עם קשיים ויוצר חייץ בין הילד חבריו ומערכת החינוך.

העדפת אושר של הילד על-פני תפקוד בבית-הספר ('הלימודים לא חשובים, העיקר שהילד יהיה מאושר') עלול להעביר לילד מסר שהנאה ואושר הן המטרות העיקריות בחיים ולגרום להיווצרות פער שאינו הפיך בין תשתית הלמידה שלו לבין הנדרש ממנו על-פי גילו.

בעיה נוספת שמאתרים לעיתים אצל הורי מחוננים היא **שימת אחריות לנושאי חינוך טיפוח ולמידה על כתפי בית – הספר והמורים בלבד**. ילד מחונן זקוק להורה אפקטיבי ומעורב, וכל ניסיון להעמיס על מערכת החינוך בלבד את ההתמודדות אינו נכון. ילד מחונן זקוק להורה מעורב בתחומי למידה כמו בתחומים הרגשיים והבינאישיים בחייו.

לעיתים מורים מתקשים להבין את הילד המחונן, רואים בו מי שמאיים על הידע שלהם ולכן על סמכותם, וחסרי כלים חינוכיים ופסיכולוגיים להתמודד עם מאפייניו הקוגניטיביים והרגשיים. הורים שמכירים את ילדם יכולים לסייע למורים להבין אותו ולקדם אותו, אם יפנו למורים בדרך לא ביקורתית, ויחלקו איתם את ניסיונם הרב עם הילד. במקרים קיצוניים זקוק הילד למעורבות הורית שתתווך בינו לבין המורים ותעזור להם להכיר אותו ולהכילו.

גם בכיתות מחוננים, שבדרך כלל נותנות מענה לחלק ניכר מהצרכים של ילדים מחוננים, לא תמיד ימצא ילד מחונן את מקומו. לעיתים הוא ירגיש נחות מול ילדים אחרים בעלי יכולות או רמת תפקוד גבוהה משלו, ולעיתים לא ימצא בהן מענה ליתרונות שאינם בתחומי המדע והמתימטיקה. ילדים בעלי עליונות התחומי אומנות ומקצועות הומניים, עלולים להתקשות בכיתות מחוננים בתחומי מדעים, ולא לקבל מענה בנושאים הומניים.

התעלמות ממערכת החינוך, התנשאות מעליה או זלזול בה וויתור לילד על השתלבות בלמידה בגלל יתרונותיו הקוגניטיביים או כדי להבטיח את אושרו (המדומה) – עלולים לגרום לילד נזק לטווח ארוך: מתת משיגות, עד בעיות התנהגות וניתוק חברתי.

הילד המחונן במשפחה: יחסי אחים ילדים מחוננים

בספרות קיימות גישות סותרות לנושא:

ישנה גישה לפיה עובדת היות אחד הילדים במשפחה מחונן לא פוגע ביחסי אחאות, או אפילו משדרג אותם: הילד המחונן עוזר לאחיו, מפנה להורים יותר משאבים לילדים האחרים, ומהווה מושא לגאווה. (Tuttle, Diane H&al 1993) (דוד, ח. 2014). במקביל מוכרת גם גישה הפוכה, לפיה יחסי אחים במשפחות עם ילד מחונן- בעייתיים יותר, 'אחאות מורכבת' (אושרת, צ. לפידות- ברמן, י. 2007)

הבעייתיות עלולה לבוא לידי ביטוי בפחות גילויי קירבה בין האחים בגלל קינאה ותחרות בעיקר אם פער הגילים קטן והמין זהה.

'העולם נחלק לשני סוגים: הגאונים, וכל השאר.

זה מה שאימא שלי אומרת.

בין הגאונים נמצא אחי.

בין השאר נמצאת אני.'

רודריגו מוניוס אַוּיַה (2011)

העקרונות לפיהן מומלץ להורים שלהם ילד אחד מחונן לאחים שאינם מחוננים לנהוג הם: לא להעדיף את הילד המחונן, לא להשקיע בו באופן מופגן יותר מאשר באחיו אלא לפי צרכיו, ולא להעניק לו זכויות יתר. לא להשוות את הילד המחונן לאחיו תוך כדי האדרתו והקטנתם. לא לתת לילד המחונן מקום כנציג המוצלח של המשפחה. להישמר מלהעמיס על כתפיו של ילד מחונן טיפול באחיו שיהיה מעבר ליכולותיו ויעשה אותו ל"ילד הורי" ויפגע ביחסים עם אחיו בניסיונו לכפות עליהם את סמכותו ולהתפאר ביכולותיו.

במקביל מוצע להעצים יכולות לא אינטלקטואליות של אחים ולתת להם מקום משמעותי (יכולת ספורטיבית, חברתית, יצירתיות, יכולת מוזיקלית וכדומה) לעודד תחומי שותפות בהם יש אינטראקציה חיובית בין האחים, ולמתן מגע גומלין שמסלימים מתח. אך גם התעלמות מצרכיו של המחונן כדי לא לגרום לקנאת אחיו היא טעות. הימנעות מהפניה לחוגי העשרה או לכתת מחוננים, רק כדי לא לגרום לקנאת אחים, אינה נכונה (כצנלסון, ע. 2012).

לסיכום,

הילד המחונן זקוק מאד לתמיכה ותיווך הורי כדי להתמודד עם כישוריו הגבוהים שלעיתים קרובות גם מקשים עליו ועל הסביבה המשפחתית, הבית- ספרית והחברתית. פחדים שמקורם בסקרנות רבה, אינטנסיביות רגשית, נטייה למופנמות או למוחצנות- יתר, רגישות רבה, רצון להיאבק על צדק, ביקורתיות- יתר ולעיתים התנשאות- כל אלה עלולים להקשות עליו. הוא זקוק להורים זמינים, סובלניים, מבינים ורגישים כדי שיוכל לממש את יכולותיו הגבוהות ולא יפגעו בדרך. ההורה הוא התשתית לעזור לילד לבנות אני שיתמודד עם העוצמות הגבוהות בלי לבטל אותן. שישמור על יחודו תוך דיאלוג עם הסביבה.

ילדים מחוננים שהיו אהובים והרגישו שלא רק ההישגים שלהם הם הגורם למשוב אוהב, מגיעים להישגים הגבוהים ביותר.

הורים צריכים להעריך את יכולותיהם להעניק לילד המחונן, ולא להעדיף תמיד אנשי מקצוע אחרים שיתנו לילד העשרה בחוגים יומיומיים. הילד זקוק לנוכחות הורית ולא רק לטיפוח על- ידי אחרים.

כחמישית מהילדים המחוננים מוגדרים כפגיעים יותר מאחרים ויכולים להיעזר מיעוץ או טיפול פסיכולוגי (Edmunds, & Edmunds, 2005).

הכלי המשמעותי ביותר שיש בידי ההורים הוא הדיאלוג בגובה העיניים שבו ההורה מקשיב לילד מעודד אותו לבטא את מצוקותיו, ויחד אתו מחפש דרכים לעזור ולשנות. הדיאלוג המיטיב מתרחש זמן קצר מדי יום, ודיאלוג משמעותי יותר ביום הפנוי של ההורה ובילד (וכל זאת ללא נוכחות של טלפון סלולרי לא ביד ההורה ולא בידי הילד). הוא לא צריך להתמקד במטלות ובציונים בלבד, אלא בעיקר ברגשות ובחוויות, וכמובן בפחדים ובחששות. הילד צריך להיות אקטיבי בדיאלוג ולחפש יחד עם ההורה דרכים לעמוד מול קשיים. הדיאלוג צריך לגעת גם בנקודות החולשה של הילד, ולא להתפתות להכחשה והדחקה. ההורה צריך לעזור לילד לבסס דימוי עצמי חיובי תוך התייחסות לקשיים שעומדים בדרכו, הן בעולם הפנימי והן במציאות החיצונית.

ביבליוגרפיה

- ברנט, א. (2012) הספור של הורות לילד מחונן פסיכואקטואליה יולי 59-63
- ברברי, מ. (2006) אלגנטיות של קיפוד. כתר
- גולדברג סלואן ה. (2016) החיים חלקי 7' זבם
- דוד, ח. (2014) הילד המחונן ובית הספר. פסיכולוגיה עברית.
- כצנלסון, ע. (2005) ילדים מסורבלים: הגדרה, אבחון וטיפול- הגיל הרך. החינוך וסביבו כז. 312-330
- כצנלסון, ע. (1989) היבטים רגשיים בחינוך הילד המחונן. ימי עיון בנושא תלמידים מחוננים. משרד החינוך. ירושלים
- כצנלסון, ע. (1999) הילד המחונן במשפחה ותפקודו בתוכניות העשרה. ימי עיון בנושא תלמידים מחוננים. משרד החינוך. ירושלים
- כצנלסון, ע. (2011) התמודדות המשפחה ומערכת החינוך עם ילדים תאומים שאחד או שניהם מחוננים הכנס הארצי הרביעי לחינוך למצוינות בישראל. אוניברסיטת חיפה ומשרד החינוך המחלקה למחוננים.
- כצנלסון, ע. (2012) אחים לילדים מחוננים פסיכואקטואליה יולי 10-15
- צ'ואה, א. (2011) 'המנון הקרב של אמא נמרה' מודן.

אוויה, ר.מ. (2011) אחי הגאון. שוקן

תמיר, ד. (2012) ילדים מחוננים מיוחד ומייחד פסיכואקטואליה יולי 16-19

Edmunds, A.L. & Edmunds, G.A. (2005). Sensitivity: A double-edged sword for the pre-adolescent and adolescent child. *Roeper Review*, 27, 69-77.

Kathleen May (2000) Gifted Children and Their Families. *COUNSELING AND THERAPY FOR COUPLES AND FAMILIES*, Vol. 8 No. 1, January 2000 58-60

Piechowski, M. (2006). "Mellow out," They say.

If I only could: Intensities and sensitivities of the young and bright. Madison, WI: Yunasa Books.

Robinson, S.M. (1999). Meeting the needs of students who are gifted and have learning disabilities. *Intervention in School & Clinic*, 34 (4), 195-204

Silverman, L. K. (1997). Family counseling with the gifted. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (2nd ed., pp. 382-397)

G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (2nd ed., pp. 382-395). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Tuttle, Diane H.; Cornell, Dewey G. (1993) Maternal Labeling of Gifted Children: Effects on the Sibling Relationship. *Exceptional Children*, Vol. 59(5) pp 402-410